Markt en Macht

Bernard ter Haar, februari 2026

Ons zicht op het speelveld van de wereldeconomie is de afgelopen jaren drastisch veranderd. Wij zagen na decennia van een groeiende wereldeconomie dankzij succesvolle mondiale vrijhandel al een toenemende onzekerheid over de betrouwbaarheid van handelsstromen. Misschien waren productieketens wel iets te lang geworden en daardoor kwetsbaar. Inmiddels is het marktdenken verschoven naar machtsdenken en constateren we een strijd om de hegemonie van de wereldeconomie, die met harde machtsmiddelen wordt uitgevochten tussen de VS en China. Nieuwe technologieën zijn daarbij belangrijke instrumenten. Het is vanwege de simpele som van bevolkingsaantallen vrijwel onvermijdelijk dat uiteindelijk Azië deze strijd gaat winnen, maar de VS zullen zich nog decennialang met alle macht hiertegen blijven verzetten. Voor Europa staat veel op het spel. Het is Europa gelukt om een vredige en welvarende regio te ontwikkelen met veel ruimte voor individuele vrijheid. Dit kon op basis van het model van internationale samenwerking en vrije markten. Nederland voelt zich meer dan thuis in dit model, met zijn open economie, hoge welvaart, een gelukkige bevolking en een lange traditie van individuele vrijheid.

Het model van samenwerking wordt helaas niet meer gehanteerd door China en de VS. Zij hebben voor een machtsspel gekozen waarbij de overheden steeds autocratischer gaan optreden en steeds dwingender gaan sturen op handelsstromen. Ook Rusland speelt de kaart van de macht, om de verloren positie van de Sovjet-Unie terug te veroveren. Europa moet opletten in deze machtsstrijd niet tussen hamer en aambeeld te belanden, en proberen een cultuur van samenwerking te behouden, juist door tegenmacht te ontwikkelen.

China en de VS deinzen er niet voor terug om Europa te confronteren met de kwetsbaarheid die het gevolg is van asymmetrische afhankelijkheden, zodat Europa niet langer in staat is om de marktmacht van een grote consumentenmarkt uit te oefenen. Die afhankelijkheden zijn inmiddels manifest, en doen zich vooral voor op het terrein van defensie, clouddiensten, Kunstmatige intelligentie, telecominfrastructuur, energie en zeldzame aardmetalen. Asymmetrische afhankelijkheden maken zwak, terwijl wederzijdse afhankelijkheden uitnodigen tot samenwerken en tot een stelsel van internationale afspraken om meer zekerheden te verschaffen aan handelsstromen. De grote uitdaging voor Europa is om zich te ontworstelen aan deze kritieke afhankelijkheden. Deze ontworsteling is ook een essentieel Nederlands belang. Nederland kan dit niet alleen, en zal zich vol moeten inzetten op een meer gezamenlijk optreden van de landen binnen Europa. Dit geldt zeker op alle terreinen van nieuwe technologieën. Dat betekent voor zowel Nederland als Europa een additionele opgave, boven op de uitdagingen die de vergrijzing, en het overschrijden van de draagkracht van de planetaire ecosystemen sowieso al met zich mee brachten. De opdracht is dus planetaire duurzaamheid creëren, het verdienvermogen op peil houden in een vergrijzende bevolking, én de geopolitieke weerbaarheid versterken.

Om die weerbaarheid te vergroten zullen de landen van Europa moeten samenwerken om een grotere externe tegenmacht te ontwikkelen en zich te ontdoen van de asymmetrische afhankelijkheden. Daar is maar weinig tijd voor, want de strijd wordt nu gestreden, of heeft zich misschien zelfs voor een deel al voltrokken. Het is niet eenvoudig, omdat de samenwerking binnen Europa hier niet op is toegesneden. Europa heeft intern juist gekozen voor wederzijdse afhankelijkheid met democratische vrijheid en open markten, terwijl China en de VS nadrukkelijk de autonomie bovenaan plaatsen en de vrije markt en de democratie daaraan ondergeschikt

maken. Om autonomer te kunnen worden zonder de democratische ruimte te verkleinen zal Europa meer publieke sturing moeten geven aan de marktdynamiek.

Veel van de bovengenoemde analyses is al in Europese rapporten vastgelegd. In het bijzonder kunnen de rapporten van Letta en Draghi genoemd worden die een versterking van de interne markt en een vergroting van de industriële slagkracht bepleiten. Beide rapporten benoemen zowel de bedreigingen van het verdienvermogen als de geopolitieke weerbaarheid. In Nederland is recent het rapport Wennink uitgekomen dat zich sterk richt op de mogelijkheden om via de versterking van de tech-industrie het Nederlandse verdienvermogen te vergroten.

De Europese Commissie heeft zich in tal van activiteiten zeer bewust getoond van de geopolitieke dreigingen en probeert de EU-lidstaten tot gerichte acties aan te zetten. Met weinig resultaat overigens. De Europese inzichten kunnen ook niet wegnemen dat Europa geen eenheidsstaat is, maar een verzameling landen die maar ten dele een gezamenlijk bestuur hebben. Bestuurlijke daadkracht en -snelheid laat zich in het proces van consensusvorming maar weinig zien, eigenlijk alleen in acute crisissituaties. In veel lidstaten van de EU is het ook politiek veel hanteerbaarder om in te zetten op nationale belangen in plaats van de gezamenlijke belangen.

Vanuit de noodzaak tot meer overheidssturing om de asymmetrische afhankelijkheden af te breken en zo meer autonomie ten opzichte van de VS en Azië te verkrijgen moet worden verkend wat de bestuurlijke mogelijkheden zijn om op een succesvolle schaal tot actie te komen. Het gedachtengoed van de landen in Europa is behoorlijk divers, maar er bestaan wel groepen landen met een vrij hoge mate van bestuurlijke homogeniteit. Dit helpt vanuit de gedachte dat homogeniteit tot snelle daadkracht zou kunnen leiden van een ‘coalition of the willing’. Daarbij hoef je niet alleen binnen Europa te kijken, maar ook wereldwijd. Ook in andere delen van de wereld zijn landen te vinden die hetzelfde belang hebben om zich te ontworstelen aan de greep van de VS en China en samen met Europese landen asymmetrische afhankelijkheden kunnen verkleinen. Europa zou soft power kunnen opbouwen om hiervan adequaat gebruik te kunnen maken.

Daadkracht is pas nuttig als er een duidelijk doel en een heldere strategie onder ligt. China hanteert een zeer krachtige lange-termijn planning, en de VS hebben een consistente politiek om te blijven domineren, vooral op het vlak van technologie. De politieke cyclus in de Europese landen is veel korter; dit maakt het ingewikkelder om tot de lange-termijn doelen te komen die nodig zijn voor een succesvolle geopolitieke weerbaarheid. Er zijn wel acties te bedenken voor doelen op de kortere en langere termijn die bijdragen aan de Europese autonomie. Zo kunnen op korte termijn handelsstromen voor kritieke materialen worden verlegd. Op de langere termijn kan onafhankelijkheid van militaire inzet worden verkregen of bijvoorbeeld een Europese cloudindustrie worden opgezet.

De doelen zijn ook in eerder genoemde rapporten geformuleerd. De vraag is welke groepen van landen de doelen ook werkelijk gaan uitvoeren. Soms ligt het in de rede dat de uitvoering via de Europese Unie verloopt. Maar vaak is de kans op voldoende snelheid en slagkracht op dat niveau niet groot. Dan is een groep van koplopers kansrijker, waar anderen zich later bij aan kunnen sluiten. Concrete casussen die bestaande afhankelijkheden verkleinen of wegnemen moeten door de private sector worden gerealiseerd, terwijl er geen korte-termijn businesscase voor te maken valt. Juist daarom is overheidssturing nodig, inclusief de financiële middelen om de casus toch succesvol uitgevoerd te krijgen. Autonomie kost geld. Macht is kostbaar. China en de VS accepteren dat en spenderen grote bedragen. De schaalgrootte van zowel de VS als China

doen vervolgens de rest om tot een krachtige concurrentiepositie te komen. Ook Europa zal dus voor zijn weerbaarheid publiek geld moeten uittrekken en een interne markt moeten creëren die opschaling mogelijk maakt, zowel voor kapitaalverschaffers als voor industrieën.

Voor de landen van Europa betekent het werken aan geopolitieke weerbaarheid om onze samenleving met sociaal welzijn te kunnen behouden een bestuurlijke cultuurshock. Voor Nederland geldt dat zeker ook. Financiering van Europese programma's met eurobonds stuit tot nu toe bijvoorbeeld op ideologische bezwaren. Een actieve industriepolitiek roept ook veel huiver op. Maar soms is een shock onvermijdelijk. En legt die shock nieuwe wegen open. Een weg van markt waar het kan, en macht waar het moet.

-0-